

Kis közösségben nagy akarat

A kisebbségi lét szorb receptje: légy nyitott és szerettesd meg magad

Szabadság online: 2012. július 14.

■ KOVÁCS HONT IMRE

Táncsal, zenével, sörrel búcsúztunk a szorboktól

Hogyan válhat a maga urává egy kis létszámú kisebbség, amelyről alig tud bármit is a világ? Milyen alternatívák állnak rendelkezésre egy kisebbségnek ahhoz, hogy ne csak elfogadtassa, hanem meg is szerettesse magát a többséggel? Többek között ezekre a kérdésekre ad választ a németországi Lausitz régióban élő szorb kisebbség. A labdarúgó Európa-bajnoksággal egyidőben szervezett, az európai kisebbségek Europeada nevet viselő labdarúgó bajnokságának a szorbok voltak a házigazdái, és a Kisebbségi és Regionális Nyelvű Napilapok Európai Egyesületét (MIDAS) is meghívták a

rendezvényre. A június közepén rendezett tornán olyan élményeket tapasztalhattunk meg a szorbok vendégeiként, amelyek talán erdélyi magyar kisebbségünkre nézve is jó példával szolgálhatnak. A szorb módszer a békés együttéléshez: légy nyitott és szerettesd meg magad a többségi társaiddal.

A szorbok és hazájuk

A szorb népcsoport a nyugati szlávok egyik kis lélekszámú közössége. Számukat mintegy 150 ezer főre becsülik, de csupán 60–70 ezren beszélik anyanyelvüket valamilyen szinten. Németország négy elismert kisebbsége közé tartoznak, és a VI. századtól élnek a Spree folyó mentén, az Elbától keletre, a mai német–lengyel–cseh hármashatárnál, Lausitz (szorb nyelven Luzsica) régióban.

Anyanyelvük a lengyelhez és a csehhez hasonlít, de az alsó- és a felső-lausitzi szorbok nyelve olyannyira eltérő, hogy helyenként nehezen tudnak szót érteni egymással. Felső-Lausitz Brandenburg tartományhoz, Alsó-Lausitz pedig Szászországhoz tartozik. Előbbinek Cottbus, utóbbinak pedig Bautzen a központja.

A „Kis Prágaként” is emlegetett Bautzen és tornyai – Christine Chiriac felvételei

Manapság csupán falvakon élnek többen, szorb többségű város nincs.

Első benyomások

Érdekes volt már a megérkezés is. Egy katolikus vendégházban szállásoltak el, Bautzentől 7 km-re, Schmochtitzben. A vendégház taxisofőrjének várnia kellett rám a bautzeni vasútállomáson, de egyetlen emberrel találkoztam, akinek a papírján „Herr Kravač” szerepelt. Hát az nem én vagyok, gondoltam, és kimentem az állomás elé. Egy taxisofőr a papírral várakozó emberre mutatott, mondván, hogy ő az, aki rám vár. Kiderült, hogy valóban. Mikor megmondtam neki, hogy az én nevem teljesen más, mutatott egy lapot, amelyen még cifrábban szerepelttem: Koriciric. Nem tudom megmagyarázni...

Gyönyörű, dombos tájon haladtunk, körülöttünk erdők, a réteken pedig szélerőművek, rengeteg. Furcsálltam, hogy az út – minden túlzás nélkül – alig négy méter széles, és méginkább furcsálltam, amikor szembe jött egy jármű. Gondoltam, egyirányú út, mert választóvonal sem volt rajta. Mindkét autó a külső kerekekkel lehajtott az aszfalt mellé, így kerültük el egymást. Nemcsak szűk volt az út, hanem rendkívül kanyargós is: ritka volt az a 100 méter, amely egyenes szakasz lett volna. Később németországiaktól megtudtam: ezek az utak erre a vidékre jellemzők, máshol nem igazán látni ehhez hasonlót.

Megnehezítette a dolgomat, hogy a helybeliek nagyon halványan beszélnek angolul: sem a taxiban, sem a recepción nem sikerült szót értenünk, de ilyen-olyan hibrid nyelveken végül mégis sikerült zöldágra vergődnünk.

Bautzen és Mátyás király domborműve

Felső-Lausitz központja 40 ezer lakosú barátságos város. Mindössze 1–2 százalékban lakják szorbok, mégis a szorb kultúra legjelentősebb fellegvára. Mivel a Spanyolországot és Oroszországot összekötő középkori kereskedelmi útvonal mentén fekszik, rövid időn belül gazdag várossá fejlődött. Első írásos

említése 1002-ből származik. „Kis Prágaként” is emlegetik, mert a cseh fővároshoz hasonlóan rengeteg tornya van. Egyik legjellegzetesebb a Szent Péterről elnevezett katedrálisé, amelynek érdekes története van.

Két magyarországi kisebbség mérkőzik: romák a szlovákok ellen

A templom egyedülálló Németországban, mert két egyház használja katedrálisaként a gótikus és barokk elemeket sorakoztató építményt. A római katolikusok és az evangélikusok egyaránt püspöki templomként használják a legnagyobb egyetértésben, 1530- óta – emiatt a vallási tolerancia mintaképe. A templomban korlát határolja el a saját oltárral rendelkező katolikus és evangélikus oldalt, de nagy ünnepekkor egybenyitják a két részt. 83 méter magas tornyának lakója is van: egykor a templom gondnokának adtak egy lakrészt a toronyban, amely hivatalosan is az ő tulajdonát képezte. Leszármazottai ma is ott élnek, mintegy 55–60 méter magasan, felvonó nélkül! A kényszer bizonyára megtanította őket, hogy ha vásárolni mennek, semmit ne felejtessenek el megvenni...

Városnézésünk alkalmával meglepett az idegenvezető: egyik várkapu felett Mátyás királyt ábrázoló domborműre mutatott. Bautzen Morvaország részeként Mátyás fennhatósága alatt állt a 15. század végén, és az igazságos elrendelte a várfal megerősítését. Ennek emlékéül 1486-ban domborművet faragtak az egyik várkapu fölé, amelynek másolata többek között Budapesten is megtalálható, a Hilton Szállóba beépített domonkos-rendi templom falában.

„...és az ördög szemet vetett bele”

Lausitzban nem igazán alkalmas a talaj földművelésre, ezért az egyszerű szorb embert századokon át a nélkülözés, a nyomor jellemezte. A megélhetést a szénbányászat nyújtotta, amely hozott ugyan pénzt, de legalább annyi problémát is. A bányamunkák sok kisebb-nagyobb bányató kialakítását igényelték, és ezek létesítéséért mára közel 150 települést árasztottak el vízzel. A lakosokat városokba telepítették, és olyan körülményeket biztosítottak számukra, hogy nem igazán ellenkeztek. De az ellenszegülés sem segített volna rajtuk – tudtuk meg a weißwasseri külszíni fejtőhely látogatásakor –, mert a bányákra vonatkozó törvények úgy rendelkeznek, hogy előbb-utóbb muszáj beadnia a derekát annak, aki a fejtés útjában áll. Egy régi szorb szólás úgy tartja: „Isten nekünk adta Luzsica földjét, az ördög pedig szemet vetett bele”.

Termőfölddel fedik le a tájon ejtett sebet

Weißwasser korábban Európa egyik legjelentősebb üveggyártója volt, de miután az üveggyártás világszerte elterjedt, a vállalat elindult lefelé a lejtőn, majd bebukott. A Weißwasser környéki bányák nélkül ma már elképzelhetetlen lenne az élet Közép-Lausitzban: családonként legalább egy személy a bányamunkákat végző vállalat alkalmazottja.

A fejtés miatt lerombolt táj látványa elkészerítő, de a hozzáállás megnyugtató: termőfölddel töltik fel a bányászat után kietlenné vált területet, és ahogy a fejtés halad, mögötte már erdősítenek. Miután kitermelték a szenet, a környéknek turizmusból kell megélnie, és máris készen vannak a tavi csónakázásról, élményfürdőkről, szabadidőparkokról árulkodó tervek.

Sárga nyomorúság

A nácik betiltottak mindent, ami szorb volt. A szorb intézményeket megszüntették, sőt magát a szorb nyelvet sem volt szabad használni az utcán. A hagyományait híven őrző katolikus szorbok – főleg falvakon – ellenálltak ennek a tiltásnak, és „falat emeltek a szorb nyelv köré”, az evangélikusok azonban nagyrészt behódoltak a náciknak, és többek között a szorb nyelvű istentiszteletekről is lemondtak. Emiatt ma többnyire csak a katolikusok beszélik az anyanyelvüket, az evangélikusok asszimilálódtak. A katolikus többségű Felső-Lausitzban mintegy 40 ezren beszélnek szorbul, a többségében evangélikus Alsó-Lausitzban azonban alig 20 ezren.

És szorbul? – kétnyelvűséget követelő matrica, ezúttal egy cigaretta-automatán

A hitleri szönyűségeket a kommunisták önpusztító intézkedései váltották fel. A kommunista érában a szorbok jelentős támogatásokat kaptak szláv nyelvet beszélő népcsoportként, településeiken azonban ugyanúgy folyt az értékrombolás, mint akár nálunk is. Aminek értéke volt, azt eladták Nyugat-Németországnak, amit nem lehetett eladni, azt eltüntették vagy hagyták elpusztulni. Bautzen főtere évszázados macskakövekkel volt kirakva. A kommunisták felszedték, és azt is eladták. Akkoriban az a szólás terjengett az „elvágyódó” kelet-németek körében, hogy „ha macskakő lennék, már rég Nyugaton lennék”.

A városban hírhedt börtön állt, a neve Sárga nyomorúság (Gelbes Elend) volt. Akinek nem tetszett a rendszer, könnyen oda kerülhetett anélkül, hogy a családját tájékoztatták volna a bebörtönözéséről.

A történelmi belvárost szerették volna teljesen lebontani, de a város értékőrzőinek sikerült kivédeniük a szándékot. Ugyanakkor nemcsak a város szenvedett óriási károkat: a környék infrastruktúráját is alaposan tönkretették. A Drezdát Bautzennel összekötő közút állapota annyira rossz volt, hogy a '90-es évek elején 40 km/h sebességgel haladhattak rajta az autók.

A város 40 ezer lakosa kevés ahhoz, hogy hathatós képvisellete legyen Szászország tartományi fórumain, a rendszerváltást követő értékmentést célzó tenni akarás azonban eltökélt összefogást eredményezett. Ma autópálya köti össze a szorb központot a legközelebbi nagyvárossal, Drezdával, és a belvárosnak majdnem az összes épülete felújított homlokzattal fogadja a turistákat.

Ha példát szeretnénk venni arról, hogyan lehet(ett volna) felvirágoztatni egy diktatúra által tönkretett várost, Bautzen ajánlja magát!

Jó dolog a kétnyelvűség, de...

„...ha én is itt vagyok, beszélj németül!” Körülbelül ez a többségi hozzáállás – tudtuk meg a *Serbske Nowiny* nevű szorb napilap munkatársától, Cordula Ratajczakowától. A térségben ráadásul jelentős

támogatottsága van a szélsőjobboldali eszméknek, mert – megdöbbenésünkre – vannak iskolák, amelyek a kommunista érában nem tanították az 1918 utáni történelmet, így sokan ma sincsenek tisztában a fasiszta pusztítások súlyával.

A szorb kisebbség mégsincs kitéve többségi támadásoknak. Ügyesen kezelték ezt a jelenséget a rendszerváltást követően: egyfajta passzív radikalizmussal viszonyultak a kérdéshez. Nem kiabáltak, nem rontottak a tárgyalótermekbe ajtóstól, de nem is hagytakoztak halk kérelmekre és ezekre válaszoló olcsó ígéretekre. Azon fáradoztak, hogy megmutassák magukat ország-világ előtt, és gazdag kultúrájukkal nem kérkedtek, hanem előzékenyen, jóhiszeműen „megkóstoltatták” azt a németekkel is.

„15 évvel ezelőtt Bautzenben kényelmetlen volt szorbul megszólalni. Ma azonban büszkén beszélgetnek anyanyelvükön a szorbok, mert ma már plusznak számít a nyelvünk, nem pedig kirekesztő másságnak” – mesélte Cordula.

A település- és utcaneveket két nyelven tüntetik fel, és ma már úgy használhatják az emberek a szorb nevüket, hogy nem kell lesütniük a szemüket emiatt – szorb nevük mellett azonban kötelezően rendelkezniük kell nevük németre átírt változatával is.

Nem tapasztaltunk németellenes kijelentéseket sehol, viszont gyakran találkoztunk a szorb nyelv használatát számon kérő matricákkal: ahol csak német nyelvű tájékoztató felirat szerepelt, oda ráragasztották egy öntapadóssal az „És szorbul...?” kérdést. Emellett rengeteg szorb zászlóval díszített autó közlekedik, amelyet szintén értelmezhetnek tüntetőleg a többségi németek. A közérzet mégsem erről árulkodik, az együttélés látszólag gördülékeny.

Witaj!

Szorb köszöntés, az Isten hozott megfelelője. Ezen a néven indult lassan 15 éve az a kétnyelvűséget népszerűsítő mozgalom, amely mára nyelvközponttá, a kisebbség és a többség közötti híd követendő modelljévé nőtte ki magát. A Witaj-programot az együttélés több területén is gyakorlatba ültették, és az oktatási rendszerben kimagasló eredményeket értek el vele: sikerült új szorb tannyelvű óvodákat és iskolákat létrehozniuk, és egyre több német gyermeket is meggyőztek a kétnyelvűség előnyeiről.

A szorb gyermekek jobban teljesítenek német nyelvből, mint a német anyanyelvűek. Ez annak tudható be, hogy a kisebbségieket kiskoruk óta kétnyelvűsége nevelik, így jóval kifinomultabb a nyelvérzékük.

Mátyás köszönt ránk a várkapu fölül

Jelenleg Alsó- és Felső-Lausitzban 37 óvodában, 44 elemi iskolában (I–VI. osztály), 9 gimnáziumban (V–X., illetve VII–X. osztály) és 3 középiskolában (V–XII., illetve VII–XII. osztály) oktatnak szorb nyelven. Alsó-Lausitzban többnyire idegen nyelvként oktatják a szorbot. Ennek veszélye, hogy az angoléval vetekedik az érdeklődés aránya. Lipcsében Szorb Intézet működik, amely az egyetlen, szorb nyelven képzést nyújtó felsőoktatású intézmény.

Nyelvoktatás terén a Witaj azt szorgalmazza, hogy a szorbot és a németet már első osztálytól tanítsák. 3. osztálytól oktatják az angolt, majd 5. osztálytól választhatnak a diákok az orosz/cseh, illetve a francia közül. Witaj-programmal működő iskolába nemcsak szorb gyermekek járnak: nagyon sok német szülő is ide iratja be gyermekét.

A Witaj legfőbb célja az asszimilálódott (vagy a beolvadás útján elindult) szorbok „visszatérítése”. Felnőttképzéseket is végeznek, az iskolákban pedig gondosan odafigyelnek arra, hogy jól működjön az anyanyelv oktatása. Vannak települések, ahol nagyon tanárfüggő a képzés nyelve, ezért igyekeznek fokozottan odafigyelni a lecke leadásának módjára. Német tankönyvek szorbra való fordításával tanítanak. A Bautzenben 2008-ban átadott, Witaj-elv szerint működő iskola bentlakásában úgy társítják a szobatársakat, hogy egy szorbot anyanyelvi szinten beszélő diák társa olyan tanuló legyen, aki töri a nyelvet. A mindennapos gyakorlással az anyanyelvüket nehezebben beszélők gyorsan megtanulják a nyelvet. Ugyanezt teszik a német anyanyelvű diákokkal is: szorb gyermekekkel társítják őket.

Manapság a Witaj-elven működő iskolákra akkora igény van, hogy túljelentkezést könyvelnek el az intézményekben. Sajnos egyelőre nincs infrastruktúra további osztályok indítására, és ami talán ennél is nagyobb gond: nagyon kevés pedagógus beszél olyan szinten a szorbot, hogy taníthassa.

A Witajt az oktatáson kívül szociális téren is teljes vállszélességgel alkalmazzák (pl. szorb öregotthonok), és nagyon sok társadalmi célú önkéntes munkába is bevonják.

***Serbske Nowiny*: 21 fiatal olvasó**

A szorbok egyetlen anyanyelven közlő napilapja a *Serbske Nowiny* nevű esti újság. Érdekes tapasztalatokat szerezhettünk a szerkesztőségükben, amely a szorbok legjelentősebb érdekvédelmi és kulturális szervezetének, a Domowinának a székházában foglal helyet. A lapot a nácik alig 15 éves működés után betiltották, majd az orosz „felszabadításkor” újraindult a közlés kommunista szellemben.

Manapság „hat és fél újságíróval” (egyik munkatárs csak kéthetente dolgozik) törekednek minél színvonalasabb tartalommal megtölteni a napi négy oldalt. Az újság 15 óra körül kerül a nyomdába, és akad újságíró, aki hazaindul a szerkesztőségből újság nélkül, és mire hazaér, már kézbe is veheti a lapot. Havonta egyszer kulturális és ifjúsági melléklettel jelentkeznek, újabban pedig belevágtak egy projektbe, amely fiatal olvasótábor toborzását célozza.

A lapot körülbelül háromezren olvassák naponta, túlnyomó többségben idősek. Meglepetten hallgattuk a pontos kimutatást: 21 fiatal olvasójuk van. A kisebbségek Európa-bajnokságának idején 15 új olvasót csalogattak az újság köré.

Egy 2 évvel ezelőtti felmérés alapján a megkérdezettek fele szeretné, ha a *Serbske Nowiny* kétnyelvű lapként jelenne meg.

Ilyen körülmények közt is helyt kell állnia a lapnak, ráadásul abban a tudatban, hogy utánpótlás terén aggasztó a helyzet: kevés fiatal érdeklődik a szorb nyelvű nyomtatott sajtó iránt. Minden nehézség ellenére az újság hatalmas lelkesedéssel szolgálja a kis létszámú kisebbséget. Annak is megvan a maga varázsa, hogy újságíró és olvasó között nagyon közvetlen a kapcsolat: bármely faluba mentünk szorb kollégáinkkal, minden faluban megálltunk néhány helyen, hogy beköszönjenek az ismerősöknek.

Bäckerei is brutărie?

A MIDAS-csoport tagjai és a bennünket vendégül látó *Serbske Nowiny* munkatársai közül én voltam az

egyetlen, aki jóformán csak annyit tudott németül, hogy Michael Schumacher. Emiatt angolul értekeztünk, de sokat segített nekem a németről románra fordító brassói szász újságíró, az *Allgemaine Deutsche Zeitung* munkatársa, Christine Chiriac.

A focistákkal sem ment könnyen a társalgás: a 12 országból érkező labdarúgók ennél is több nyelven beszéltek, és éppen ebben rejlett a rendezvény varázsa: nyelvek kavalkádja és kisebbségi létformák közti tapasztalatcsere.

Két nap után már hottentottául is értettünk egy-két szót, és előfordult, hogy egyetlen mondatba több nyelvet is belezsúfoltunk. Egyik üzletből friss pékárú illata áramlott ki, de idegen országban ki tudja, mik történnek alapon meg akartam bizonyosodni afelől, hogy ez az illat a szorboknál is péksüteményt feltételez, nem pedig hóvirágot. Háromszavas tömondatban három nyelvet keverve kérdeztem Christine-től: bäckerei is brutărie?

Ezüstérmes romák Magyarországról

Nem hiányozhat az összeállításból maga a focibajnokság sem. Az Europeadának ez volt a második kiadása. Az elsőt 2008-ban rendezték Svájcban, és a dél-tiroliak nyerték. Akkor két romániai csapat is versenybe szállt: a Konstanca környéki arománok és a romániai horvátok. Erdélyi magyar csapat sem akkor, sem most nem szerepelt a vetélkedőn.

12 ország 19 csapata rúgta a bőrt, többek között három magyarországi csapat is: németek, szlovákok és romák. A magyarországi romák csapata négy évvel ezelőtt bronzérmes lett, idén pedig tovább gazdagította éremgyűjteményét: döntőt játszott Dél-Tirol ellen! A finálét elvesztették ugyan – így a dél-tiroliak megvédték címüket –, de az ezüstérem és a taps kijárt számukra. A nagyon lelkes szorb szurkolótábornak ugyanakkor valószínűleg nem nőtt a szívéhez a magyarországi csapat, mert a negyedöntőben éppen a szorbokat búcsúztatták.

A csoportmérkőzések végén kulturális estet szerveztek a házigazdák, amelyen a kisebbségek nemzeti sajátosságait mutatták be. A MIDAS-csoportnak ez volt a búcsúestje, és az elköszönés néhány pohár sörében a visszatérés ígérete is benne volt.